

SMEH U SENCI TUGE

Kojoj igri čigra biti?

Dorđe Marković Koder

Poslednju za života objavljenu pesničku knjigu Miodraga Raičevića otvara pesma pod naslovom „O smrti i ranom ustajanju”. U ovoj pesmi reč je o različitim smrtime. Neke od njih su groteskne, poput smrti američkog pisca Šervuda Andersona, koji je umro nakon što je greškom progutao čačalicu tokom krstarenja; neke su pomalo neobične, poput Sofoklove, za koga se pretpostavlja da je umro zbog prevelike radosti nakon poslednjeg dramskog uspeha; neke su tužne i govore ponešto o danku koji nemirna i pobunjena mladost plaća savremenoj civilizaciji, poput smrti Dženis Džoplin koja je život završila u hotelskoj sobi usled predoziranja heroinom. Ono što autor ove suptilne pesničke knjige, koja nosi naziv *O stvarima koje je Homer propustio*, nije propustio da nama sugeriše jeste to da smrt nije izolovana pojava, nije nešto izvan nas, i nije jednoznačna stvar.

*...I kad o njoj ne razmišljaš,
smrt misli na tebe. I kad te žena koju voliš, zaboravi,
smrt misli na tebe. Umornog, kad skrstiš dlanove
pod temenom, ona te posmatra.*

Smrt jeste strašna stvar, svako živ to negde u dubini oseća, osećao je to i autor pesme „O smrti i ranom ustajanju”. Ali od nje kao da ima nešto što je na neki način još strašnije. A to je: ne umeti uzvratiti smrti pogled. Kada nas ona pogleda i osmehne nam se (šta god taj osmeh značio), ne umeti na to uzvratiti osmehom. To, na neki način, znači

biti mrtav još za života. Mijo Raičević je umeo da na pogled i na zagonetni osmeh smrti vaza uzvrat osmehom. I da smrt hrabro gleda u oči. Na ovaj način osmehnuti se smrti, i pogledati je u oči, znači osmehnuti se i u oči pogledati sam život. Mijo je to dobro znao. Kao što je znao, i osećao, da su i život i smrt, zapravo, neka vrsta predstave. Nimalo slučajno, pesma o smrti ovde prizvana završava se ovako:

...Smrt se odigrava!

Lako ju je doživeti, još lakše dočarati:

Glumci, gde ste!

Za to da se smrt, koja je prethodno predstavljena kao duboko unutrašnje iskustvo, sada najednom, u munjevito brzom promeni, pri-

kaže kao nešto što je izvan nas, kao nešto što treba neko drugi da nam predstavi, da odglumi za nas, za to, za takve munjevite prelaze i sagledavanja stvari iz različitih perspektiva, sposoban je samo neko ko je istinski ovladao plemenitom veštinom humornog posmatranja sveta.

* * *

Kada već prizivamo tu reč, munjevito, vredi se prisetiti jednog lepog zapisa o sme-hu Isidore Sekulić. Naša književnica tu za humor kaže da je on „nuklearni munjeviti produkt intelekta, mašte i jezika”. Ono što je u ovom zapisu dragoceno jeste nastojanje Isidore Sekulić da humor, „pravi, ovejani pesnički humor”, jasno razgraniči i odvoji od površnih oblika komike. Insistirajući na razlici koja postoji između tog i takvog humora, i površnih oblika komike, satire, karikature, i na tome da humor ne treba svrstavati u istu ravan sa „larmom izadrtega smeja”, Isidora Sekulić izriče jednu suštinski važnu misao. Ona kaže: „Humor je fina i prefina umetnička suština pri suprotnom kraju ali na istoj osovini sa tragikom.” I upravo je to ono što razlikuje brojna književna dela koja sa naporom pokušavaju da izazovu humorne efekte kod čitalaca, od dela pisaca kakvi su bili Jovan Sterija Popović, Branislav Nušić, Stanislav Vinaver i, nama bliži, odnosno savremeni autori, Vojislav Despotov i Miodrag Raičević. U delima ovih pisaca ima smeha, ali ne i „izadrtega smeja”; nalazi se humor njihovih tekstova na suprotnom kraju od tragike, ali je na istoj osovini sa njom. Pročitajte kratku pesmu „O njihovom detetu” iz testamentarne Raičevićeve zbirke. Priča o grobaru, koji će zatrpati naše zemne ostatke, lirskog subjekta ove pesme dovodi do pomisli da je smrt nalik na san. Završavajući ovu malu meditaciju o smrti, on kaže:

*...Zato, pre nego zaspite,
navucite nebo, zemlju, travu, preko glave, i dišite tiho,
sasvim, i nečujno. Sve dok više ne budete čuli sami sebe.
Tada će vam sve postati jasno.*

*Posle šapata ne dolazi tišina, nego nešto što liči
na red. Uostalom, pitajte moga oca i moju majku.
Njih dvoje o smrti znaju sve. A ja sam njihovo dete.*

A u pesmi pod nazivom „O starim fotografijama”, u kojoj je lirski fokus na fenomenu prolaznosti, humorno i tragično isprepleteni su na takav način da ih je nemoguće razdvojiti. Pesnik u samo jednom stihu uspeva da pokaže kako su humor i tragizam razdvojeni, ali su na istoj osovini. Taj stih, koji kao da je lirski komentar pesme o mrtvim roditeljima, glasi:

Čoveku je mesto u zemlji: ovde gore samo gubi vreme.

Ako ovo nije „pravi, ovejani pesnički humor”, šta jeste?

* * *

© Srpsko književno društvo
/ Živko Nikolić

Za humor u delima Miodraga Raičevića može se reći da je smeh u senci tuge. Isidora bi to rekla: u njegovim delima humor je pri suprotnom kraju, ali na istoj osovini sa tragikom. Čitalac gotovo da dolazi u iskušenje da smeh koji iz ovih dela izvire nazove sardoniskim smehom. Interesantno je da u knjizi *O stvari-ma koje je Homer propustio* postoji pesma pod tim nazivom – „O sardonskom osmehu”. Još je interesantnije to što nam upravo ova pesma može pomoći da shvatimo da kod Miodraga Raičevića sardonskog smeha – nema. Sardonski smeh označava podrugljiv i pakostan smeh. Onaj smeh koji je usiljen, gorak, kiseo, čiji naziv, navodno, potiče od nekih otrovnih biljaka sa Sardinije, koje bi kod onog ko ih okusi izazvale grčevito razvlačenje mišića lica slično osmehu. Poigravajući se u pesmi „O sardon-

skom osmehu” s navodnom etimologijom ovog oblika smeha, Mijo Raičević je zapravo demonstrirao koliko je njegov smeh potpuno suprotan od toga. Priču da su stanovnici Sardinije stavljali u hranu tu posebnu travu, i da je konzumiranje te hrane činilo da na njihovim usnama uvek bude vidljiv „taj grčevit, ciničan i neveseo smeh”, pesnik poentira tako što nam saopštava da su kod njih jedino svadbe bile drugačije. Tu su se oni i dalje smejali, ali nisu pevali, i sve vreme su jedni drugima nešto šaputali na uvo. Svadba je bila, kaže pesnik, „dan kad oni ne liče na sebe, / i kad je, posle dugog vremena, sve u najboljem redu”. Umesto lake i očekivane direktne humorne poente – gde bi se sa gorkim smehom, pesmom i svadbenim veseljem moglo praviti mnogo humornih kombinacija – pesnik bira poentu koja nas dovodi do toga da se duboko zamislimo nad nekim stvarima. I da se, umesto sa gorčinom, s empatijom osmehnemo nad ljudima i ljudskim pričama.

* * *

Humor u delima Miodraga Raičevića uvek je topao, uvek je pun razumevanja za ljude, njihove slabosti, nedostatke i ludosti. Jeste oštar i kritičan, diskretno ironičan, na trenutke i ciničan – ali smeh kod njega nikada nije ispunjen gorčinom. Mijo je voleo ljude, voleo život. Osetio je on mnogo puta i onu tamniju, onu bolnu stranu života. Sudbina mu je namenila da se poslednjih pet godina života bori s izuzetno teškim zdravstvenim hendikepom. Ali Mijo je i tu umeo da pokaže probleske „pravog, ovejanog pesničkog humora”. Onima koji su mu bili bliski i s kojima je o svojoj nesreći razgovarao imao je običaj da kaže da ga je na taj način zapravo Bog pogledao. Jer zahvaljujući tome što je ostao praktično nepokretan, dobio je priliku da više čita, da uživa u knjigama u kojima inače ne bi mogao da uživa i da se s mnogo više energije posveti pisanju. Umesto kukanja i žalopojki, umesto gorčine i samosažaljenja, Mijo je to činio. Nisam siguran da bi mnogo ljudi u

sebi našlo snage da s ovom vrstom humora, i s ovako suptilnom ironijom, govore o sebi i o nesreći koja ih je pogodila. Mijo je to mogao, i umeo. Zbog tih svojih kvaliteta Mijo je, tokom čitavog života, bio u stanju da sve one s kojima je bio blizak, s kojima se družio ili sarađivao, ozari, i da svima onima s kojima dođe u dodir obogati život. Bilo da je reč o sedenju u kafani, o razgovoru, dopisivanju s njim, čitanju njegovih proznih i pesničkih tekstova, i njegovih vrcavih parodija – sve je to delovalo nalik na okretanje čigre, koju je neko, ko zna kada i kako, zavrteo, i ona se bez prestanka vrtela, dok smo mi svi okolo s uživanjem posmatrali njeno okretanje. Pritom nismo mnogo razmišljali o samoj igri, u kojoj je upotrebljena ova igračka. Bili smo deo igre, učestvovali smo u njoj, igrali se. Na trenutak bismo se identifikovali s tom igračkom koja se neprestano okreće, a već sledećeg trenutka s igračem koji se s njom igra. Mijo, ili – da upotrebim reč kojom bi me često oslovio, u razgovoru ili u SMS porukama, a ja mu se potom obraćao koristeći istu tu reč – čiča nas je vazda podsećao da je život u suštini lepa igra. I da to ne smemo da zaboravimo.

* * *

Poput nekih drugih pesnika koji su svojim poslednjim za života objavljenim pesničkim knjigama dostigli umetnički zenit (prisećam se sada *Hladne trave* Aleksandra Ristića) i Mijo nam je podario knjigu kojom srpska poezija i te kako može da se podiči. Zbirka *O stvarima koje je Homer propustio* u sebi sadrži pesme bez kojih nijedna buduća antologija srpske poezije ne bi smela da bude. Čitava knjiga predstavlja jedan dubok i suptilan razgovor pesnika sa samim sobom, sa svojim detinjstvom i svojom sudbinom, s ljudima koji su mu bliski, od kojih su neki još s ove, a mnogi su već prešli na drugu stranu, i sa svetom koji on – a to je pesnik jasno osećao – uskoro treba da napusti.

Među pesmama koje bi budući antologičari trebalo da imaju na umu svakako su i one posvećene pesnikovoj majci. Pesme „O sigurnosti” i „Drugih anđela nema” spadaju među najlepše pesme napisane na srpskom jeziku koje su posvećene majci. Takvu poeziju mogao je da ispeva samo neko ko je imao široku i toplu dušu. Sposobnu da svakoga primi u zagrljaj. I upravo zato je u njegovim delima humor na istoj osovini sa tragikom. To je i razlog zašto kod njega nema sardonskog osmeha. Nego uvek i samo toplog i blagonaklonog osmeha. U pesmi o sardonskom osmehu Mijo je napisao da gosti na svadbama u Sardiniji za svadbarskom trpezom ne pevaju, nego se samo osmehuju i šapuću jedni drugima nešto na uvo. A poslednja pesma u ovoj pesnikovoj testamentarnoj zbirci zove se „Majka kao molitva” i ima epigraf: „Bog je tišina.” Pesma, od samo četiri stiha, glasi ovako:

*Govorila je da je molitva
jedno dugo ćutanje
i jedva primetno
mrdanje usnama*

Gosti na svadbama u Sardiniji, pored osmeha, jedva primetno bi mrdali usnama i šaputali nešto jedni drugima na uvo. Pesnikova majka je pesniku prenela nauk da je mo-

litva razgovor sa Bogom u kojem čovek jedva primetno pomera usne. Pesnik je opet nas učio da je Bog tišina, a pesma nalik jedva primetnom mrdanju usana, koje su najlepše onda kada se razvuku u širok, topao osmeh.

I, šta reći na kraju? Možda da se malo poigramo s jednim kompozicionim sredstvom kojim se Mijo poslužio u knjizi *O stvarima koje je Homer propustio*. Pa da kažemo: Da rezimiramo: „srce je lak teret kad ga imaš a težak kad ga nemaš.” Ako je to tako, a verujem da jeste, čiča je kroz čitav svoj život nosio lak teret. A mi, kakav je teret koji mi nosimo kroz život? Možda bi svako od nas trebalo sebi da postavi to pitanje.